

Др Миливоје Марковић,
редовни професор Правног факултета у Нишу у пензији

СУДСКО РЕШАВАЊЕ ГРАЂАНСКОПРАВНИХ СПОРОВА

— Преглед основних елемената —

Сврха грађанског парничког поступка: успостављање поремећеног правног поретка у животним односима уређеним Грађанским правом — путем примене одговарајућих правних правила. У томе поступку суд, грађански суд, решава спорове у животним ситуацијама у којима је између субјеката једног одређеног грађанскоправног односа дошло до неслагања у мишљењу о припадајућим им правима или о обавезама, који из тога односа проистичу, а учесници у спору у питању нису у стању да га реше мирним путем, па су се тога ради обратили суду. Грађанскоправни спор представља патолошко стање одређеног грађанскоправног односа, а грађански парнични поступак је средство за лечење болесног стања у тим односима ради остваривања правног мира у заједници. По правилу, чланови заједнице, поштују туђа права и испуњавају своје грађанскоправне обавезе без интервенције судова. И чине тако, с једне стране, стога што им то налаже њихова правна свест и њихово правно осећање, а с друге стране стога што из свога и туђега искуства, знају, да ће их суд на то принудити ако се спонтано не буду тако понашали. Имајући у виду људску природу, по правилу народне мудрости „не боји се шупша Бога, већ батине“, не може се оставити на вољу појединцу, да ли ће се он или се неће према другима коректно понашати. Зато грађанскоправни поредак не може да постоји без могућности принудног остварења помоћу аката државних органа којима се у поремећеним грађанскоправним односима успоставља стање које одговара објективном праву. Интервенцијом у грађанскоправне односе посредством грађанског парничног поступка, држава остварује један значајан културни задатак.

Правно правило и правни поредак. — Правно правило, као правило понашања, као опште мерило допуштеног или забрањеног у животу одређене заједнице, важи за све могуће ситуације или случајеве које обухвата, то јест који подањ могу да се подведу према њиховим општим обележјима. Скуп важећих правних правила (која сачињавају објективно право) одређују животни поредак, прописујући правни поредак одређене људске заједнице, на тај начин што правно регулишу типичне животне односе као правне институте, тако да субјекти тих односа имају једни према другима одређена

права и одређене дужности: прописано је како они једни према другима треба да се понашају, шта једни другима дугују и шта од других може да потражују кад се набу у одређеној животној ситуацији.

Примена правног правила. — Правно правило је апстрактно формулисано: за једно апстрактно уобличено чињенично стање одређена је правна последица коју оно повлачи кад се у једном животном стању ствари остваре правна обележја тога чињеничног стања. То је правно дејство правног правила. Да би правно правило могло да се у стварном животу примени, мора да се конкретизује, у томе смислу, што се утврђује, да једно одређено стање ствари, један животни догађај, једна животна ситуација или једно конкретно збивање, представља један случај чињеничног стања правног правила у питању. Тада се правно правило остварује у правном поретку: утврђује се и остварује правна последица коју правно правило за то чињенично стање везује, утврђује се и остварује правно дејство правног правила. И тиме је правно правило примењено на једну животну ситуацију за коју оно убудуће правно важи. То представља један правни случај или конкретан случај примене правног правила, примене објективног права, или примене права на одређену манифестацију једне животне ситуације или једног конкретног правно регулисаног животног односа.

Грађанскоправни спор. — Кад се постави питање о томе, како ваља разумети и применити једно правно правило на једну конкретну животну ситуацију, то јест, коју правну последицу повлачи једно одређено, конкретно стање ствари, а учесници правног односа у питању се о одговору не слажу, међу њима је настао спор. Ауторитативно решавање спорова је задатак судова: изналажење и примена одговарајућег правног правила у једном конкретном случају једног животног односа регулисаног правом, о којем постоји спор, и то тако, да је спор решен једном за свагда, а судска одлука о спору има за субјекте правног односа у питању снагу закона.

Потреба за тумачењем правног правила приликом примене на конкретни случај. — Решавајући одређени спор, суд, каже се, примењује важећа правна правила, и често се притом мисли на готова правна правила која као таква постоје у правним прописима у тренутку примене. Међутим, смисао и домет појединог правног прописа није увек непосредно дат, није увек јасно и тачно одређен. Због тога је нужно, да судија пропис тумачи, да га прошири или сузи. Уствари, треба да из смисла целокупног правног поретка, то јест из опште признатих мерила вредности, из опште правне свести изведе једно правило правно које одговара садашњем временском тренутку с обзиром на ступањ развоја друштвеног живота и на владајуће социјално-политичке идеје. Треба да се пронађе правило са важношћу *hic et nunc*. Оно има да се тумачењем изведе из смисла целокупног правног поретка датог тренутка, то јест, из опште признатих мерила вредности, из опште правне свести. Уствари, има да се пронађе и изведе једно ново правно правило са важношћу за ново појављени случај, који законодавац није имао, и није могао имати

у виду у тренутку кад је правни пропис у питању формулисао. То више и није у правом смислу тумачење прописа у питању, већ је то даља изградња права од стране судије који решава један конкретан случај.

Значење правног прописа. — Правни пропис или правна норма предвиђа једно одређено чињенично стање за које везује одређену правну последицу. Чињенично стање је опште формулисано, тако да поједини пропис регулише истоветне случајеве на истоветан начин, па тиме уопште важи, јер обухвата све догађаје или свазбивања и стања исте врсте који се остварују у подручју важења правног поступка. Ти разни животни догађаји, збивања или стања су уствари разна стања ствари у конкретним случајевима, разне конкретне околности животне стварности за које одређена правна норма везује исту правну последицу уколико спадају под исто чињенично стање одређеног правног прописа, одређене норме. Правни пропис се примењује на тај начин, што се поједино (конкретно) стање ствари подводи (субсумира) под његово чињенично стање, тако да прописом предвиђена правна последица одатле произлази као логички закључак, *conclusio*, логичког (судског) силогизма. Правни пропис, рецимо гласи: ко оштети туђу ствар, дужан је да штету надокнади; то је чињенично стање прописа и чини горњи став (горњу премису, *premissa maior*) судског силогизма (оштећење туђе ствари); правна последица је — обавеза да се штета накнади, то јест, да се оштећеноме плати одређен износ новца. Конкретно стање ствари: Алекса је делимично погазио Бранков усев и тиме му причинио штету у износу од 1.000 динара; то је доњи став силогизма, *premissa minor*. Правна последица: то је закључак силогизма, *conclusio* — Алекса је дужан да Бранку плати, на име накнаде штете, износ од 1.000 динара. Кад се утврди, да конкретно стање ствари (усеви погажени од стране Алексе) постоји, и да оно представља један случај чињеничног стања прописа у питању (оштећење туђе ствари), онда одатле следује конкретна правна последица (обавеза Алексина, да Бранку плати износ од 1.000 динара). Гажење усева, проузроковање штете је део жевотне стварности, фактицитета. Прописана дужност да се штета накнади је манифестација правног важења. Конкретну обавезу штетника, да оштећеном плати 1.000 динара изрекао је суд, и то је конкретни резултат примене одређеног правног прописа на одређено стање ствари, па тиме — остварење правног поретка. Наступање и постојање правне последице, као правно важење, не треба мешати са њеним остварењем, као ствари фактицитета. Правно важење је остварено правноснажношћу пресуде. Плаћање новчаног износа дугованог по пресуди може у стварности и да изостане (обавезно лице не испуни своју обавезу, а овлашћено лице не тражи принудно извршење, или принудно извршење остане без практичног резултата услед фактичке немогућности дужникове да обавезу испуни). Правне норме имају за циљ, да изазову или да спрече фактичке догађаје, то јест људске радње одређене врсте, које норма наређује или забрањује. Тај циљ се постиже у мери у којој норма мотивише понашање људи, уколико важи

у њиховој правној свести или јој се они повинују благодарећи за прећеним санкцијама (фактичко питање); стање ствари је део животне стварности, нешто што стварно постоји или се стварно збило у животу; правна последица за једно одређено стање ствари наступа и важи у правном поретку напросто зато што је нормом предвиђена за чињенично стање правног прописа под које се то стање ствари подводи, а она се у животним односима остварује у границама фактичких могућности.

Елементи чињеничног стања. — Чињенично стање правног прописа је на општи и апстрактан начин формулисано, па у стварном животу може да се јави у неодређеном мноштву конкретних случајева, то јест конкретних стања ствари. За одређено чињенично стање везана је одређена правна последица. Као елементе чињеничног стања законодавац користи опште познате представе учесника у правном саобраћају, традицијом формиране појмове или појмове које је сам законодавац дефинисао придајући одређеним догађајима или одређеним односима извесно специфично значење. Међутим, и у овом последњем случају законодавац не поступа произвољно, већ води рачуна о опште усвојеним правним представама учесника у правном саобраћају, а нарочито о уопштеним правним представама праву вичних чланова заједнице.

Судија утврђује смисао правног прописа према општој правној свести. — Значење израза употребљених у правном пропису мења се у току времена, а мењају се и животни услови за ситуације прописом регулисане. И зато — потреба, да се тумачењем пронађе и утврди садашњи смисао прописа. Затим, прописи регулишу типичне случајеве животних збивања и стања, док су у животу многе појаве атипичне. Немогуће је, да законодавац унапред предвиди и регулише све варијације које стварни живот може да донесе. Због свега тога, веома је значајна активна улога судије приликом утврђивања живе садржине правног прописа што га примењује у решавању одређеног спора, а нарочито онда, кад међу елементе чињеничног стања спада суд вредности (као, на пример, оцена, да ли нешто одговара или не одговара добрим обичајима). Најзад, не треба заборавити, да творац правног прописа може да регулише само животне односе какви у време доношења његовог стварно постоје или какве он у том тренутку може као будуће стварно да предвиди. Са променом животних услова, дотадашње регулисање животних услова постаје неодговарајуће, па стога потреба, да судија, поред тумачења у правом смислу речи текста једног прописа, приступи и отвореној даљој изградњи права, како би правна норма у потпуности одговарала својој функцији — да уређује стварне животне односе. Притом, судијина правна свест игра одлучујућу улогу. А та правна свест се формира по објективним мерилима која се стичу и проверавају у свакидашњем судијином искуству у решавању спорова, уз примену етичких мерила признатих у друштвеној заједници у време кад судија разматра одређену правну ствар, то јест, кад решава одређен грађанскоправни спор. У случају сумње о тим мерилима, судија пореди своје ставове са ставовима других судија у

објављеној судској пракси, а обавештава се и из правничке литературе. У правном саобраћају ван судова и у судској пракси постепено се формира општа правна свест која детерминише судијину активност у тумачењу и примени прописа и у даљој изградњи права. Постојећи прописи представљају израз и обликовање правне свести која је била владајућа у време доношења прописа. Али, живот заједнице не зна за мировање, већ се налази у сталном кретању и развоју. Стога се и правна свест мења, па судска пракса приликом примене важећих прописа усклађује њихов смисао са промењеном општом правном свешћу која се у ствари испољава у индивидуалној правној свести судије у тренутку у којем он решава поједини случај примењујући одређен пропис на конкретан догађај или конкретан правни однос стварног живота. У својој делатности судија се оријентише према владајућим етичким и социјално-политичким оценама вредности одређених појава у животу заједнице, као и према савременим сазнањима правне науке. Правни прописи важе онако како их правна свест датог времена схвата и даље изграђује.

Примена правног прописа на утврђено стање ствари — Примена права на један конкретан случај састоји се у томе, што се једно животно стање, утврђено стање ствари, подводи под одговарајући правни пропис, па отуда произлази прописом предвиђена правна последица. Кад је у једном конкретном стању ствари, то јест, у околностима једног животног односа остварено чињенично стање прописа у питању, онда за то стање ствари важи правна последица коју тај пропис за то чињенично стање одређује. То ће бити онда, кад утврђено стање ствари представља један случај чињеничног стања тога прописа. Тада важи силогизам: 1. Ако је у било којем стању ствари (у било којем животном односу) остварено чињенично стање одређеног правног прописа, онда за то стање ствари важи правна последица што је тај пропис за то чињенично стање везује — *premissa maior* силогизма; 2. У утврђеном стању ствари остварени су елементи чињеничног стања тога прописа, па оно представља један случај чињеничног стања тога прописа — *premissa minor*; 3. Према томе, за утврђено стање ствари важи правна последица тим прописом предвиђена — *conclusio*. — То је такозвани судски силогизам или силогизам за одређивање правне последице у случају који је предмет суђења.

Стање ствари. — Стање ствари треба судија да утврди и да оцени, да ли оно представља један случај чињеничног стања правног прописа који долази у обзир за примену у конкретном случају.

Странке су пред судију изнеле стање ствари онако, како мисле, свака од њих, да одговара њеном интересу, то јест, како из изнетог стања ствари произилази правна последица на коју поједина странка претендује. Ако су страначки чињенични наводи сагласни, грађански судија узима њихову садржину, такву каква је, као један случај чињеничног стања применљивог правног прописа. Кад се страначки чињенични наводи не подударују, судија мора да утврди право стање ствари, да испита и сазна, шта се у стварности догодило или шта стварно постоји у животном односу у питању. Он

је то стање ствари утврдио кад је добио јасну и потпуну представу о свим околностима које га сачињавају. Тада је стекао уверење да се једна животна ситуација стварно збила, а она представља право стање ствари спора у питању. Остаје, да се утврђено стање ствари правно оцени, а то значи, да се испита и провери, да ли оно има законска обележја која представљају чињенично стање применљивог правног прописа, као један конкретан случај тога апстрактно формулисаног чињеничног стања. То је подвођење или субсумирање утврђеног стања ствари под правно правило, па се, онда, силогизмом добија прописана правна последица. Представа о стању ствари дата је у судијиној свести одређена категоријално као један правни појам. Приликом оцењивања стања ствари, судија врши једно одабирање сазнатих чињеница, па за њихову оцену у образложењу пресуде задржава само правно релевантне чињенице као утврђено стање ствари, као скуп међусобно повезаних чињеница из којих произилази прописом предвиђена правна последица.

Судија сазнаје појединости стања ствари из причања странака и сведока. То је причање увек више или мање несређено. Често је нетачно, и често садржи елементе који нису важни за правну оцену ствари, који су правно ирелевантни. Зато судија врши један тријаж добијеног чињеничног материјала и из њега избацује разне појединости и споредне околности који су безначајни, па стога и не улазе у стање ствари које подлежи правној оцени. С друге стране, причање странака и сведока није увек ни потпуно, јер лице које обавештава судију о једном животном догађају пропушта, можда, да саопшти неке околности које оно не сматра важним за правно расуђивање случаја у питању, или које, напросто, не жели да саопшти, а које су, међутим, за правну оцену стања ствари значајне. Стога је за сазнавање потпуног и тачног стања ствари од нарочите важности судијина дужност да, приликом саслушања, сведоцима и странкама поставља питања ради употпуњавања њихових исказа, наводећи их на даље причање о појединим околностима које судија сматра важним као елементе фактичког збивања, животне стварности као предмета судијине правне оцене. Притом судија има у виду поједине правне прописе чија примена долази у обзир за правну оцену тога збивања, које се квалификује као чињенично стање тих прописа изражено правним појмовима. Наиме, судијина делатност се сада не састоји у простом набрајању факата, већ се утврђене чињенице сређују у правне појмове од којих су образовани поједини институти као елементи правно уобличеног стања ствари као чињеничног стања применљивог правног прописа. И тако, из причања странака и сведока, а имајући на уму правну оцену коју ваља предузети, судија утврђује, то јест, формира стање ствари с обзиром на применљиве норме, али бира и правне норме с обзиром на стање ствари које може да изазове њихову примену.

Утврђивање чињеница. — Постојање, односно непостојање поједине чињенице, кад се о њој искази странака не слажу, утврђује се путем доказивања. Доказати, у судском поступку, значи: код судије

створити уверење о истинитости одређеног чињеничног тврђења. Често се говори о истинитости или неистинитости чињеница. То је погрешно, јер чињенице постоје или не постоје, збиле су се или се нису збиле, а истинито је или неистинито тврђење о томе.

Странке и сведоци представљају судији стање ствари како га они виде доиста, или како би желели да га судија види. Причају, да су се одређене чињенице збиле или да постоје. Судија се пита: да ли су се стварно збиле и да ли стварно постоје онако како му је представљено? Сам судија по правилу не опажа чињенице, дакле, не сазнаје их непосредно (изузетак: чињенице сазнате увиђајем), већ их добија из причања сведока и странака о њиховом опажању. И зато се пита и проверава, да ли је њихово причање истинито, да ли представљено стање ствари одговара стварном стању ствари — уколико, по расправном начелу, нису у питању сагласне изјаве странака. Проверавање врши извођењем доказа. Од сведока се сазнају већином догађаји из прошлости, а искуство говори, да су сведочки искази често несигурни. У недостатку сигурног сведочког исказа, судија се помаже индицијама — чињеницама које не улазе у стање ствари, али из чијег постојања може да се закључи и да се збила или се није збила чињеница која је предмет доказивања. Притом се као горњи став закључивања обично користи неки став искуства, неки природни закон или неко правило вероватноће, а као доњи став — указујућа чињеница која је у поступку утврђена. Судија се тада, уместо извесности, најчешће задовољава високим ступњем вероватноће да се чињеница у питању доиста догодила или да постоји у стварности.

У грађанском парничном поступку централно је питање: да ли стоји или не стоји правно тврђење на којем тужилац заснива свој тужбени захтев, дакле, да ли је тај захтев основан. За образложење тужбеног захтева тужилац наводи и доказује правне чињенице из којих изводи свој захтев за пресуду, то јест, основаност тужбеног захтева. Бранећи се од тужбе, туженик наводи чињенице из којих се изводи недопуштеност тужбе (непостојање процесних претпоставки) или неоснованост тужбеног захтева. Из страначких навода и из изведених доказа судија постепено добија слику о фактичким догађајима и стањима који у свом скупу представљају конкретно стање ствари као предмет разматрања у спору о којем има пресудом да одлучи. За подлогу своје одлуке судија треба да узме стање ствари које по његовом уверењу одговара стварним чињеницама. Закон о парничном поступку налаже странкама да говоре истину, судији ставља у дужност, да постављањем питања настоји на потпуном рашчишћавању стања ствари и овлашћује га да по службеној дужности наређује поједине доказе кад је у питању сазнавање материјалне истине. У ствари, крајњи циљ грађанског парничног поступка није сазнавање истине о животним односима који су предмет суђења, већ је тај циљ — исправна одлука о спору, добијена исправном применом материјалног права, а да би објективно право било исправно примењено, ваља да је стварно стање ствари исправно утврђено. Остваривањем материјалног права остварује се правни мир међу члановима заједнице.

за оно које је по његовом схватању вредности правично. Он је увек дужан да донесе праведну пресуду, јер његова одлука у случају који тренутно решава представља прецедент за будућност.

Ближе одређивање правне последице. — Кад по правној оцени конкретно стање ствари представља један случај чињеничног стања применљивог правног прописа, правна последица произлази као закључак судског синопсима. Тако је, кад је правна последица у примењеном правном пропису тачно одређена. Али, често је потребно, да се у конкретном случају правна последица ближе одреди даљим оцењивањем стања ствари, па и доношењем суда вредности. Судија ће се притом првенствено оријентисати према примерима из праксе, али ће и његово сопствено схватање вредности, његова правна свест играти извесну улогу.

Тумачење закона приликом решавања конкретног случаја. — Примени закона на конкретан случај често мора да претходи проналажење адекватног правног правила путем тумачења применљивог правног прописа. Тумачити један пропис, значи — утврдити његову тачну садржину, његов смисао и његов домаћај с обзиром на временски тренутак у којем се примењује, на развојни стадијум у животу заједнице у том тренутку, на достигнути културни ступањ, на владајућа схватања и владајуће социјално-политичке оцене вредности одређених понашања. Примењује се „живи закон“, а не мртво слово. То је изразила још и стара изрека „*Scire leges, non est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*“.

Тумачење појединог прописа оточиње од смисла речи којима је пропис изражен, и то према њиховом значењу у обичном говору. Затим се утврђује специфични смисао у којем је поједини израз употребљен у одређеном тексту као технички термин. Могући смисао речи, као укупност свих значења која она може имати, представља границу тумачења: оно што тим смислом није обухваћено, не спада више у садржину прописа у питању. Но, поред тог такозваног граматичког тумачења, судија примењује и логичко тумачење с обзиром на везу појединог прописа са другим прописима, будући да правни поредак није само механички збир појединачних правних прописа, већ представља јединствено регулисање друштвеног живота. Ако једна ситуација у стварном животу није регулисана прописом под који систематски спада, онда се јавља проблем попуњавања законских или правних празнина, односно проблем отвореног проналажења адекватног правног правила или даље изградње права од стране судије приликом решавања једног конкретног случаја, једног одређеног спора. И тако, судија није само слуга законодавца, већ су законодавац и судија пуноправни сарадници у обликовању правног поретка.

*Dr Miliwoje Marković,
professuer à la Faculté droit à Niš, en retraite*

LA JUGE DOIT INTERPRÉGLE LA RÉGLE DE DROIT POUR L'APPLIQUER
AFIN DE DECIDIER DU LITIGE CIVIL

— Résumé —

La procédure civile contentieuse constitue un moyen de médication de la situation malsaine dans un rapport de droit privé an vue de rétablir la paix juridique dérangée par un conflit d'intérêts au sein de la communauté sociale, un litige. L'artivité organisée en vue de trancher ce conflit représente la tâche la plus importante du tribunal civil, accomplie au moyen de l'application de la règle de droit relative à la situation en quèstion. Pourtant, le sens véritable et la portée exacte d'une norme juridique ne sont pas toujours immédiatement donnés, et ce fait nécessite le plus souvent une interprétation délicate de la part du juge auquel la solution du litige est confiée. Il s'agit de faire ressortir de l'ensemble de l'ordre juridique existant, c'est-à-dire des critères de valuer généralement reconnus et de la conscience juridique commune, une règle de droit adéquate eu égard au degré du développement de la vie sociale et des idées sociales et politiques en cours dans la communauté sociale. Cette activité du juge ne représente plus, à proprement parler, une interprétation d'une règle de droit existente, toute faite, mais bien l'élaboration ultérieure du droit par la juge qui est en train de décider d'un litige concret. Ainsi, le juge n'est pas seulement la serviteur du législateur, mais bien la juge et le législatuer sont collaborateurs indispensables et d'importance égale dans l'activité de l'édification de l'ordre juridique.

